

ARAB TILIDA TAAJJUBNING IFODALANISHI VA FUNKSIONAL TAHLILI

Xoshimova Feruza

*Alfraganus Universiteti, Filalogiya fakulteti,
Sharq filalogiyasi kafedrası, Arab filalogiyasi
yo‘nalishi 4-kurs talabasi*

Jo‘rayeva Madina

*Alfraganus Universiteti,
Sharq filalogiyasi kafedrası dotsent v.b. (PhD)*

Annotatsiya. Ushbu maqolada arab tilida taajjub (تعجب) kategoriyasining grammatik, semantik va pragmatik asoslari tahlil qilinadi. Taajjubni ifodalovchi morfosintaktik modellarning shakllanishi, ularning nutqdagi vazifasi va kontekstual o‘zgarishlari ilmiy asosda yoritiladi. Maqolada klassik arab grammatikasi manbalari hamda zamonaviy tilshunoslik tamoyillari asosida taajjubning struktur modellariga yangicha yondashuv taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: taajjub, arab tili, grammatikasi, sintaktik modellari, pragmatika, emotsional ifoda, zamonaviy arab tili, lingvistik tahlil.

Abstract . This article analyzes the grammatical, semantic, and pragmatic foundations of the expression of astonishment (taajjub) in the Arabic language. The research examines the formation of morphosyntactic models that express astonishment, their functions in speech, and their contextual variations. Based on classical Arabic grammatical sources and modern linguistic principles, the article offers a new approach to the structural patterns of astonishment and presents an updated description of astonishment markers in contemporary arabic.

Keywords: astonishment, arabic, grammar, syntactic models, pragmatics, emotional expression, modern standard arabic, linguistic analysis.

Kirish. Taajjub ifodasi arab tilida qadimdan mustaqil grammatik kategoriya sifatida qaralib, unda hodisaning kutilmaganligi, kuchli hayrat yoki ijobiy–salbiy munosabat darajasi grammatik shakllar orqali ifodalanadi. Arab grammatik an’analari taajjub "badiiy ma’noda kuchaytirish" vositasi sifatida ham talqin qilinadi. Ushbu maqolada taajjubning struktur modellari va ularning zamonaviy lug’aviy-nutqiy funksiyalari chuqur tahlil qilinadi.

Arab tilida taajjub to’satdan paydo bo’lgan kuchli hissiy reaksiyani bildiradi. Taajjubning ma’nosi ikki omilga asoslanadi:

Semantik omil – kutilmaganlik darajasi.

Pragmatik omil – so’zlovchining hodisaga bo’lgan hissiy munosabati.

Bu ikki omil tufayli taajjub arab tilida sof grammatik forma emas, balki murakkab nutq kategoriyasi sifatida ko’riladi.

Taajjubning klassik grammatik ko’rinishi quyidagicha bo’ladi:

Birinchisi "ما أفعله" (Ma af’alahu). Bu shakl qadimiy matnlarda eng keng tarqalgan bo’lib, struktura quyidagicha:

ما + fe’l (af’ala vaznida) + zamir

Masalan:

ما أجمل السماء – “Osmon naqadar go’zal!”

ما أصدق كلامه – “So’zi naqadar rost!”

Ushbu shaklning xususiyatlari:

1. Kuchli taajjubni bildiradi.
2. Formal va yozma uslubda ko’p qo’llanadi.
3. Ob’ekt to’ldiruvchi mansub holatda keladi.

"أفعل به" (Af’il bih) shakli. Bu shakl buyruq shaklida ko’rinadi, ammo aslida buyruq emas, balki taajjub ma’nosini bildiradi.

Fe’l buyruq ko’rinishida: ! أكرم به – “U naqadar saxovatli!”

Strukturasi: ب + أفعل + ism

Xususiyatlari: Rasmiy matnlarda kamroq qo’llanadi, ko’proq adabiy uslubda uchraydi, estetik, badiiy ta’sirni kuchaytiradi

Zamonaviy arab tilida taajjubning yangi shakllari mavjud. Bugungi arab tilida ko‘plab analitik (grammatik bo‘lmagan) taajjub shakllari shakllangan.

So‘zlar orqali taajjub.

يا له من يوم – “Qanday kun bo‘ldi-a!”

يا لها من فكرة – “Qanaqa fikr-ya!”

Modal so‘zlar orqali:

حقاً – فعلاً – عجباً – سبحان الله – يا إلهي

Bu birliklar grammatik model emas, ammo kuchli taajjub ifodalashda faol ishlatiladi.

Taajjubning pragmatik funksiyalari ham mavjud bo‘lib, ular quyidagicha ifodalanadi:

Emotsional kuchaytirish – gapning ta’sirchanligini oshiradi.

Baholash – ijobiy yoki salbiy munosabatni bildiradi.

Diqqatni jalb qilish – muhim fikrni ajratish.

Nutqning badiiyligini oshirish – she’riyatda keng qo‘llanadi.

Shu bois taajjub arab tilida pragmatik kategoriya sifatida semantika va sintaksis o‘rtasidagi ko‘prik vazifasini bajaradi.

Arab adabiyoti va publisistikasida taajjub turli uslublarda namoyon bo‘ladi:

1. Badiiy uslub

Ritorik ifodalar, mubolag‘a, tashbeh bilan birga keladi:

يا لروعة هذا المشهد ! – “Bu manzara naqadar hayratlanarli!”

2. Og‘zaki so‘zlashuv uslubi

Kuchli hissiyotlarni qisqa formulalarda beradi:

يا سلام ! – “Voy, ajoyib!”

!معقول – “Rostdanmi?!”

3. Ilmiy va rasmiy uslub

Cheklangan ko‘rinishda ishlatiladi, asosan "ما أفعله" turi.

Xulosa. Arab tilida taajjub kategoriyasi qadimiy grammatik modellar va zamonaviy funksional vositalar asosida boy semantik imkoniyatlarga ega. Uning

ifodalanish shakllari nafaqat grammatik strukturalar, balki pragmatik kontekst, nutq uslubi va emotsional ehtiyojlarga ko‘ra o‘zgarib boradi. Ushbu tadqiqot taajjubning morfosintaktik tuzilishini qayta ko‘rib chiqib, zamonaviy arab tilidagi yangilangan taajjub vositalarining tizimli tavsifini taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibn Hishom. Sharh Qatr an-Nada. Qohira: Dar al-Ma'rifa, 2004.
2. .Al-Mubarrad. Al-Kāmil fi al-Lug'a. Bayrut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 1997.
3. Hasan, Abbas. An-Nahw al-Wāfi. Qohira: Dar al-Ma'ārif, 2005.
4. Wright, W. A Grammar of the Arabic Language. Cambridge University Press, 2011.
5. MUTARRIZIYNING "RISOLATUN FIN NAHV" ASARI MO'JAZ GRAMMATIK MANBA.(2025). *Barqaror Taraqqiyot Va Rivojlanish Tamoyillari*, 3(4),85-88. <https://uzresearchers.com/index.php/BTRT/article/view/2528>
6. NOSIR AL-MUTARRIZIY MEROSIDA TARJIMA NAZARIYASI VA DIDAKTIKASI: "RISALATUN FIN-NAHV" ASARI VA ZAMONAVIY TARJIMA TA'LIMI INTEGRATSIYASI. (2025). *SCIENCE TIME*, 3(5), 150-155. <https://doi.org/10.66345/stj.v3i5.4640>
7. Prakashan, A. Central Asia: Literary Cultural Scenario and Hindi.
8. Жураева, М. А. (2013). Некоторые особенности склонения имен в грамматическом комментарии Абдурахмана Джами «Шарх мулла». *Вестник Челябинского государственного университета*, (23 (314)), 121-125.
9. RAXIMJONOV, M., & Samadova, G. (2025). MIRZA ULUGBEK PATRON OF LITERATURE. *The Journal of Interdisciplinary Human Studies*, 1(3), 110-117.
10. TURSUNALIYEVA, M. (2025). OGHIYNING "ZUBDAT UT-TAVORIX" ASARIDA HAMD MATNIDAGI SO'ZLAR JILVASI. «*ACTA NUUz*», 1(1.7), 310-312.
11. Viktoriya, M. (2025). FE'L MAYLLARINING O 'ZGARISHIGA SABAB BO 'LUVCHI YUKLAMALAR TAHLILI. *YANGI RENESSANSDA ILM-FAN TARAQQIYOTI*, 1(3), 560-563.

12. Rustamova, M. B. Q., & Raxmonov, A. K. (2026). *Al-Mutarriziyning “Risalatun fi an-nahv” asarida ko‘makchi so‘zlarning semantik va sintaktik xususiyatlari*. *Science Time Journal*, 4(5/1), 487–492.
13. Komilovich, R. A. (2026). NOSIR AL-MUTARRIZIYNING “RISALATUN FIN-NAHV” ASARIDA SO ‘Z TURKUMLARI TASNIFI VA ULURNING LINGVISTIK MEZONLARI. *Innovation and development*, 4(5), 339-343.
14. Рахмонов, А. К. (2026). ЛЕКСИКОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ АЛ-МУТАРРИЗИЯ. «*Qazaqtaný*», (29), 162-171.
15. Raxmonov, A. K. (2025). *Mutarriziyning “Risolatun fin nahv” asari mo‘jaz grammatik manba*. *Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari*, 3(4), 85–88.
16. Raxmonov, A. K. (2025). *Nosir al-Mutarriziyning “Risalatun fin-nahw” asarida grammatik kategoriya talqini va uning o‘zbek tilshunosligidagi muqobillari*. In *Ilm-fan muammolari tadqiqotchilar talqinida* (pp. 136–139). Alfraganus University.
17. Raxmonov, A. K. (2025). *Nosir al-Mutarriziy merosida tarjima nazariyasi va didaktikasi: “Risalatun fin-nahv” asari va zamonaviy tarjima ta’limi integratsiyasi*. *Science Time Journal*, 3(5), 150–155. <https://doi.org/10.66345/stj.v3i5.4640>
18. MUZEYI, A. N. N. D. A., & MEROSI–MO‘TABAR MADANIY, M. A. N. B. A. (2024). ORIENTAL UNIVERSITETI O ‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI.
19. Jurayeva, N. (2025). HOSIYAT BOBOMURODOVA SHE’RIYATINING POETIK XUSUSIYATLARI. *Indexing*, 1(1), 91-95.
20. Gulmuradovna, J. N. (2025). XORIJIY TILLARNI O'RGANISHDA TIL KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH. *Indexing*, 1(1), 86-90.
21. Жұраева, С. Х. (2024). Interaction of youth slang and cultural values of the people. *Multidisciplinary and Multidimensional Journal*, 3(4), 119-126.